

GUILLAUME MÉTAYER

Kemény István, prófécia és emlékezet

Kemény István bemutatásával ajándékot szeretnék átnyújtani a francia közönségnek. Meglehet, ez az ajándék talán túl személyesnek tűnhet, hiszen számomra minden egyes költemény külön történettel bír. Megannyi mérföldkövi találkozásaimnak egy költővel, egy nyelvel, egy országgal. Egy országgal, amely a költészetben nagyhatalom.

Verset írni (vagy egyszerűen a versírást a fordítás vagy a lelkes kommentár gesztusával imitálni) szent tevékenység. Ennek igazolását én egy meghökkenítő tényben látom, amely most ismét a szemembe ötlük, amikor még egyszer, utoljára átlapozom a szövegeket: minden egyes költemény képes volt megőrizni az idő valamely, mindennapi tevékenységeink sodrán kívül eső szegletében az olvasását illetve szenvedélyes újraírását övező körülményeket, apró részleteket.

Különös „fényűző karambol” ez, amely előhívja és ütközteti egymással a múltbéli élményeket: a „súlyos argentin halottak”, „vérröggel a szívükben” a göttingeni diákszobát idézik, ahol ezt a munkát 1998-ban megkezdtem, és a szobából nyíló jellegzetes, hóbertos kilátást: a tévéantennákkal teletűzdelt Rundfunkurm látványát; *A titkos féreg* önmarcangoló elemzése egy csapásra elém idézi Keményéknél a napsütötte asztallapot 2005 egy szép augusztusi délutánján, és a költő lassú mozdulatait, ahogy Petőfi híres versét keresi, melyből a vers inspirációját és címét merítette („Egy gondolat bánt engemet: / Ágyban, párnák közt halni meg! / Lassan hervadni el, mint a virág, / Amelyen titkos féreg foga rág / Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál” és így tovább).

A forradalommal egyenértékű „édes stílus” 2006 telének korán leszálló estéit villantja fel előttem a komor Damjanich utcában, a Városliget szomszédságában lévő szobámban, ahova István mindig az elmaradhatatlan háromnegyed órás késéssel és bikavéres palackkal érkezett – és a befejezetlen regényeket, amelyek e fordítások margóin indáztak céltalanul.

Tudod, hogy tévedek: e nagyszabású kísérlet, amelyet a költő húszévesen élete mesterművének szánt, egy csapásra Párizsba röpit, az Odéon Színház előtti térre. Tavasz van. Kun Árpád költő fejből szavalja nekem barátja verseit, miközben sietős léptekkel igyekszünk egy elfelejtett találka helyszínére. A 2000-es év rejtelmes labirintusában jártunk, és ez a vers monumentális, babiloni méretű kaput nyitott számomra ebben az útvesztőben a Place Monge art-deco stílusú metróállomása előtt, amely éppoly impozánsnak tűnt akkor, mint Gilgames „hatalmas istenei”.

A francia olvasónak átnyújtott szerény ajándék tehát emlékek bonyolult szövevényéből állt össze. Ezeket az emlékeket a költemények új rendbe rendezik, olyannyira, hogy olykor bizonytalanná válik a hely és az idő. Vajon valós emlék, ahogy István a *Keresztény és közép* című versfolyamot deklamálja az Óbudai-sziget valamelyik fesztiválára alatt 1999-ben – vagy igazából csak a Gödörben, tavaly hallottam tőle a verset? Tényleg egy hosszú vasárnapon, a Batthyány tér felől a Gellért tér felé araszoló 19-es villamoson olvastam az *Egy*

nap életet, 1997-ben? Vagy inkább 2005 augusztusában, minisztériumi irodám lomha ventilátora alatt, egy lassan vánszorgó délutánon hasított belém? Vagy, ami valószínűbb, mindkettő?

Minden egyes szöveg egy kusza, párhuzamos életem töredéke. Ahogy Budapest is – elrendezéséből és annyi minden másból adódóan – egy párhuzamos Párizs számomra. Egy másik, még felfedezetlen Párizs hídjain járok e városban, csupa olyan arcot látva, aki hasonlít ránk, és vonz bennünket, mint régen, mifelénk talán örökre elveszett belső életet, tulajdonságokat tárva elénk és rejtve el egyszerre. Aztán haza kell térni. És megint Párizs utcáit róni, fejünkben ezzel a másik Párizssal. Van bennem valami Sziszüphoszból, aki Párizsban elejti, amit Budapesten erejét megfeszítve felgörgetett a dombra, és Budapesten ismét kigurul a kezéből, amit Párizsban újra felcipelt oda; vagy Pénélopéból, aki a budapesti éjszakák során szétbontja a Párizsban türelmesen összeszótt szálakat. Egy kicsit úgy, ahogy a fordítás közelebb visz és el is távolít az írástól.

És ami mindezekből az oda-visszautakból, e párhuzamos életekből marad: megannyi vers, mint mindig.

Mindegyik vers magához vonzza, magához szorítja, akárcsak a medvebocs a fenyegető vihar előtt a védelmező sziklákat, olvasásának és nyelvünkbe – azaz saját világunkba – való átültetésének körülményeit; mindegyik rögzül, akár megannyi állandóan aktív pólus, és tapasztalataink legkisebb reszelékét is magához köti (hogy azután visszaadja nekünk, kissé olvashatóbb formában), mint mágnes, amely képes magyarországi életünk legtávolabbi eseményeit is magához vonzani, és mágikus úton francia életünkbe elegyíteni. És mindegyik megőrzi a két város, két nyelv, két világ között megosztott élet autentikus élményét. Épen megőrizni széthasadó énünk momentumait: nem ez-e az egyik áldása annak, amit némi naivitással „költészetnek” titulálunk?

Hiszen az olvasás pillanatán túl, és az évek során a versekbe (sokszor egyszerűen a versnek a fordítás korcs kísérletétől még makulátlan ideájába) épülő lélettöredékeken túl ott van mindaz a tapasztalat, amely csupán magának a versnek a terében és az olvasó lelkében történik meg: az érdi „homokkupac”, ahonnan „figyeltük őket”, „apa barátait”; a kommunizmus éveiben eltöltött gyermekkoré, melyre olykor önmagam is csodálkozó nosztalgiával nézek vissza, mintha csak az enyém lett volna – hiszen minden emlék kommunikál egymással, főleg a gyermekkor és a gyermeki lét formátlan és határtalan álmodozásának emlékei. Vagy ott van *A néma H* kórháza, ahol „világgá menni láttam”; meg a „doktor bácsi” kulcsos liftje a régi Pest egyik bérházában. És ott van Kemény Franciaország is, a mi saját, általa álmodott valóságunk, amely tökéletesen kiegészíti az ő valóságáról szőtt álmainkat: az „utánozhatatlan” francia stílus, melyet mégis oly bravúrosan tud imitálni, amikor a „nagy francia forradalomról” úgy mesél nekünk mint egyszerű arisztokratikus séta során születő véletlenszerű emberi találkozások sorozatáról. És ott vannak a tökéletesen elvont helyek, a költői képzelet tiszta szüleményei: ahol az ébredés csupán egy újabb álomba zuhanás pillanatát jelenti, amelyből újra és újra, láncolatszerűen próbáljuk kitépni magunkat („És még innen is ébreszd fel!”), e szimbolikus távolok, melyeket a versek belénk szuggerálnak, mint az a különös „El”, e vakfolt, ahová minden elvándorol, a behúzott farkú kutyaiktól az „udvari zenészeken” át a „nejlonzsákokba” tett négy évszakig, nem is beszélve a „golyóról a toll végén” és a vadnyugati regény mesztéréről, Karl Mayről, amint „bárányhimlőt terelve” távolodik.

E versek elkísérnek bennünket, pillanatok, életszakaszokat jelölnek meg, és beépülnek képzeletünkbe, olyannyira, hogy elválaszthatatlanokká válnak

érzéseinktől és látásmódunktól. A vers váratlan ajándék. Olyan valami, ami nem hiányzott életünkől, ám eljövetele után kitörölhetetlen része lesz a világnak, akár egy személy, akit megismertünk. A vers, ha működik, eltörli a világot, amely az előző pillanatban körülvett bennünket. Szinte észrevétlenül diszkrétan átformálja a világra a nyelven keresztül vetett tekintetünket, egészen máshogy, mint a történelem teátrális gesztusai. Minden bizonnyal ezért van, hogy olyan sokan nem értik a költészetet. Nem érzékelik elég finoman a világot ahhoz, hogy észrevegyék e rejtett fordulatokat, a költészet titkos palotaforradalmait. Utána már késő visszaidézni a dolgok *ancien régime*-jét: a vers előtti és a vers utáni világ képtelenek egymással kommunikálni. A vers előtti világot a vers a maga szelíd és zavarba ejtő hatalmával azonnal és örökre homályossá varázsolja. A vers egyszerre válik azzá, ami marad nekünk, és közben alázatosan háttérbe húzódik a hatására átalakuló világ mögé. Betűi minden egyes olvasáskor felidéznek bennünk e különös passzázs emlékét, e kegyelmi pillanatét, amikor az egyik világból a másikba átléptünk az ösvényt követve, melyet néhány szó fénye világított meg előttünk. Nem marad más nekünk, csak újra és újra örömmel és melankóliával lesni az átjárót, ugyanazon szöveg olvasása és rögeszmés újraolvasása során, kívülről megtanulva, a lehető legszorosabban a magunkhoz vonva ezt a szöveget, fittyet hányva a „memoritert” megvető gúnnyal kifigurázó, ügyefogyott álpedagógusok tanításaira, hiszen így bármikor felidézhetjük e belső forradalmat, és újabb megfigyeléseket, tapasztalatokat szöhetünk hozzá.

Hogyan lehet megosztani e mély érzéseket? Hogyan éreztethetjük egy költő iránt érzett tiszteletünket? Az általánosan elfogadott vélekedéssel ellentétben hiszek az irodalomkritika erényeiben, amikor az általa megragadott nézőpont nem tudálékos ürügy, hanem jól kiválasztott látószög, ahonnan a parttalan olvasásnál sokkal jobban észrevehetjük egy hang újdonságát.

Más helyen már megkíséreltük felidézni Kemény István történelemhez fűződő sajátos viszonyát, e „játékot”, amely a személyes síkon túlmutató lírizmusát megteremti, és a szükséges távolságot fenntartva az egyetlen lehetséges módon a költészet számára régóta elveszett műfajok erejét véve vissza elsősorban a mindent felfaló regény, az eposz és az elbeszélés, de egyúttal a szatíra markából². Úgy tűnt számomra, Kemény István történelmi helyzete magyarázza az iróniát és a lírát elválaszthatatlanul ötvöző posztmodern költészet megszületését.

Költőnk a hatvanas évek elején született. Egy lelassult társadalomban írt és nőtt fel, a „gulyáskommunizmus” kellős közepén, amely részben már könnyített Magyarországon a legvadabb idők szovjet rémuralmán. Ekkor az *underground* lázadás bizsergette az országot a napról napra vékonyuló falú pincék, az egyre inkább egy irányba tartó folyosók mélyéről, melyek a budai labirintusok titkos útjaihoz hasonlóan szövik át a város mélyét. A magánélet azonban még titkos összeesküvés, kulisszák mögötti suttogás, öskeresztény katakombaélet légkörében zajlik. Az állam csúcán ostoba dogmák nevében vakmerően átír-

2 István Kemény: *un poète du XXIe siècle*, *Revue des deux Mondes*, 2008. március. Magyarul (fordította Bardos Miklós) «Kemény István és a történelem, avagy a mítosz örök visszatérése», *Kaligramm*, Bratislava-Budapest, máj 2008, o. 73–84 és Ágnes Balajthy és Miklós Borsik, *Turista és zarándok - Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról*, Budapest, Præ.hu, JAK-füzetek sorozat, 2016, o. 141–179. Németül (egy részét fordította Tímea Tankó), «Kemény István oder die ewige Wiederkehr des Mythos», *Schreibheft. Zeitschrift für Literatur*, 94, 2020, o. 53–58.

ják Magyarország és Európa történetét. A „vasfüggöny” másik oldalán fekvő kis országban csapdába került költő pedig úgy dönt: „játszani” kezd a nagy európai történelemmel, és földrajzi elzártságát és nyelvi elszigeteltségét kihasználva furcsa fényű tükröt tart a kontinens történelme elé, amelytől a zsarnokság önkényesen elvágta. Annál briliánsabban rekonstruálja e dicső múltat, mivel akkor még nem tudja, hogyan árulta el a Nyugat ugyanezt az ideát a maga merkantilis módján, és még álmodhat arról, hogy ott, a túloldalon tovább él mindaz, amit saját hazájában durván eltapostak.

Végső soron a Goncourt-fivérek és nyomukban Nietzsche is úgy vélte: a történelem során nemegyszer idegenek – Heine, Galiani vagy Ligne herceg – testesítették meg a valódi francia, illetve párizsi szellemet; talán ma éppen a Milan Kundera által emlegetett „elrabolt Nyugat” határvidékéről vethetjük a legélesebb pillantást arra, amivé válhattunk volna, ha a „piac törvényeinek” mértéktelen túlkapásai nem ragadtak és fordítottak ki volna önmagukból, majdnem olyan jóvátehetetlenül, mint a velük szembenálló gyűlöletes zsarnokság.

Ebben áll ugyanis szerintem e magyar „másság” legfőbb tanulsága, amely „nem egészen ugyanaz”, de „nem is egészen más”. Keménynél hiába keresnénk a strukturalista egzotizmustól hajtva radikális eltávolodást önmagunktól. Inkább valamiféle hiány, elfeledett, elhanyagolt önmagunk szólal meg, itt a közeliünkben, mint az ablakunk alatt dúdolt „barbár” nyelvű gyermekdal, amelyben – ha jól hegyezzük a fülünket – saját történelmünk elváltozott visszhangját fedezhetjük fel. Mintha csak a költőt egy tökéletesen képtelen meggyőződés hajtaná: hogy egy napon, amikor az az Európa, amelytől megfosztották és amelyről álmodott, eltűnik a föld színéről, egyetlen magyar nyelvű dal marad hátra utána, akár egy itt rekedt kísértet, melyet fogva tartanak valamely kietlen régió mocsarai. Mintha csak az európai történelem „Nagymonológjából” a végén nem maradna más, csak egy erdélyi udvarház mélyén „zúgó” „üres képernyő”, csak valamiféle vak menetelés „egy nagy sötétlő alléban és a semmi-ben”. Hölderlin szerint, „ami fennmarad, azt a költők alapítják meg”: ki tudja, Európa egy szép napon talán éppen egy magyar költemény tengeröblében fog pironkodva magába nézni.

E versek tehát éppen hogy önmagunk töredékeit tükrözik vissza ránk, egy darabjaira tört tükör cserepeiként, megannyi jelzésként valahonnan az emlékezet és a prófécia határmezsgyéjéről.

(2008 áprilisa)

Bárdos Miklós fordítása